

13.06.2019
1/6 - 02.67

ВІДЗИВ

**офіційного опонента кандидата історичних наук,
наукового співробітника Інституту історії України НАН України**

Тетяни Сергіївни Водотики

на дисертацію Наталії Володимирівни Шевченко

«РОЗВИТОК НОТАРІАТУ НА ПІВДНІ УКРАЇНИ (1866–1917 рр.)»,

представлену на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук

за спеціальністю 07.00.01 – історія України

Тема дисертаційного дослідження Наталії Володимирівни Шевченко «Розвиток нотаріату на Півдні України (1866-1917 рр.)» належить до таких, які безумовно викликать інтерес в майбутньому, адже вона лежить на перетині історії держави і права, власне історії, а також джерелознавства. Останнє обумовлює практичне значення обраної теми. Обсяг документів нотаріату є надзвичайно великим, і тому важко піддається обробці. Відтак, це джерело (за винятком рідкісних вдалих знахідок) лишається поза полем зору дослідників. Робота Наталії Шевченко допоможе зорієнтуватись в контексті функціонування нотаріусів та в подальшій евристиці.

Дослідження Наталії Шевченко є одночасно і про окрему соціо професійну групу (і за цим параметром її можна віднести до категорії просопографічних, які здається ще не втратили популярності), і про правовий інститут, і про специфіку його розвитку в певному регіоні (і це дає підстави класифікувати її як «regional studies»). При бажанні, можна було би навіть висвітлити джерелознавчий аспект – адже інформаційний потенціал матеріалів нотаріату насправді невичерпний.

У дисертаційній роботі коректно сформульовані мета і завдання дослідження, його об'єкт і предмет. Також чітко й зрозуміло, у повній відповідності з чинними вимогами, сформульовано наукову новизну праці, її

практичне значення та об'єктивно доведено особистий внесок здобувача. Наукова новизна, а отже і внесок дисертантки в розвиток української історичної та правової науки, не викликає зауважень та запитань.

Основні положення дисертації пройшли належну апробацію, основні тези та положення дослідження були обговорені та апробовані на конференціях.

Структура роботи виглядає логічною, продуманою і, це головне, дозволяє з належною повнотою проаналізувати усі основні аспекти теми.

Історіографічний огляд, здійснений дисертанткою, підтверджує нерозробленість теми. Аналіз джерел доводить, що для роботи над темою нотаріату на Півдні України у пореформену добу є достатня база. Щоправда, класифікація джерел викликає певні питання. Так, не варто розділяти джерела на опубліковані та неопубліковані. Адже це лише питання актуалізації та (не)бажання дослідників публікувати ті чи інші джерела. Також, до джерел зараховано довідкові енциклопедичні видання, які навряд чи є такими.

У другому розділі дослідження Наталії Шевченко розкрито передумови формування нотаріальної діяльності на території українських губерній та процес підпорядкування нотаріальної служби Південної України загальній державній судовій системі Російської імперії. Висвітлено чинники, що вплинули на формування нотаріату в південному регіоні. Втім, виходячи і з змістового наповнення розділу, і з логіки дослідження, бажаним було би проаналізувати не так загальноросійський, як європейський контекст розвитку нотаріату. Зважаючи на згадки про освоєння краю в російському виконанні виглядає так, що дослідниця перебуває в системі координат імперського нарративу, для якого не існує життя на півдні до російських завоювань. Але це не зовсім так. До завоювань другої половини 18 століття на території південних українських земель функціонувала інша правова система, з власними традиціями та коренями.

Для дослідження було би корисним розібратись якими ці традиції були в контексті аналізу передумов становлення нотаріату загалом.

У третьому розділі «Структура та особовий склад нотаріальних установ на Півдні України» авторка аналізує процеси становлення нотаріату після 1866 року. Втім, дослідниці варто було би зупинитись на якомусь із термінів – чи-то це утворення нотаріату, чи його реформування. Цілком очевидно, що нотаріату як правового інституту не існувало до 1866 року, отже, не можна реформувати те, чого не існує. З іншого боку, існували люди та інститути, які виконували певні функції нотаріату. Отже, мова йде не про утворення і не про реформу, а скоріше, про впорядкування нотаріату як функції перетворення її на державний сервіс. І в третьому розділі авторка досліджує саме інституційний розвиток нотаріату. Особливий інтерес становить параграф, присвячений формуванню нотаріальних архівів – він може бути помічний дослідникам, для яких документи нотаріату можуть стати додатковим джерелом.

Четвертий розділ міг би стати гарним просопографічним текстом, адже в ньому іде мова про людей які займались нотаріатом, їх соціальне походження, заробітки, умови праці тощо. Хоча тут авторці не вдалось уникнути певних недоречностей. Наприклад, мова йде про виділення князів з дворянського стану, хоча насправді князі теж дворяни. Також хотілося би більшого розвитку теми «нотаріат як бізнес», адже частково так воно і було.

Природно, при уважному і критичному ознайомленні з текстом дисертаційної роботи у опонента виникла низка зауважень і пропозицій.

Так, в дисертаційному дослідженні є багато недостказаностей. Дослідниця ніби не робить остаточний крок у своєму аналізі та викладі матеріалу. Наприклад, згадуючи про підрахунок загальної кількості нотаріальних актів, авторка не пише навіщо це потрібно. Адже сама по собі кількість здійснених актів ні про що не говорить. Потрібен якісний аналіз цих даних – які угоди

домінували, які прошарки населення користувались послугами нотаріусів тощо. А от зростання Миколаєва, в якому з кількістю населення зростали цілі нові галузі економіки (торгівля, фінансовий сектор, сфера послуг), якраз і вело до потреби в нотаріальних послугах.

Так само проблеми з аналізом даних виникли під час підрахунку кількості потенційних клієнтів на одного нотаріуса в регіоні. Простий поділ кількості населення на кількість нотаріусів є механічним – не враховано соціальні та професійні, а також вікові групи. Закономірно, що діти не можуть користуватись послугами нотаріусів. Отже, їх треба виключити з розрахунків. Натомість, подібний кількісний аналіз варто будувати на геть іншій вибірці, врахувавши лише економічно активне населення (графі «самодіяльні» у переписах).

Значна кількість нотаріусів на Півдні України та в підросійській Україні загалом прописана в тексті дослідження. Але пояснення цьому феномену в тексті ми не знаходимо, хоча воно лежить на поверхні – вища економічна активність в ряді українських губерній. Це є також причиною збільшення кількості нотаріусів в південному регіоні, хоча дисертантка в якості ключової причини бачить лише урбанізацію. Сама по собі урбанізація не є свідченням зростаючої потреби людей в нотаріальних послугах. Наприклад, Юзівка, яка зросла в десяток разів за 1870-1917. Але чи означало це зростання потреби вчорашніх селян та новоявлених робітників у заповітах, купівлі-продажу нерухомості тощо?

Однозначно робота виграла б, якби нотаріат та його розвиток були більше вписані в економічні та соціальні трансформації, які переживав південний регіон та міста півдня.

Назагал можемо говорити про самостійність, оригінальність, новаторство, системний підхід як основні характеристики представленого дисертаційного

дослідження. Зазначені вище зауваження та побажання не впливають на загальну високу позитивну оцінку дослідницької роботи. Оформлення і стиль викладу матеріалу відповідають вимогам до кваліфікаційних робіт.

Отже, аналіз поданої на захист дисертації дає всі підстави зробити позитивний висновок щодо її наукової цінності.

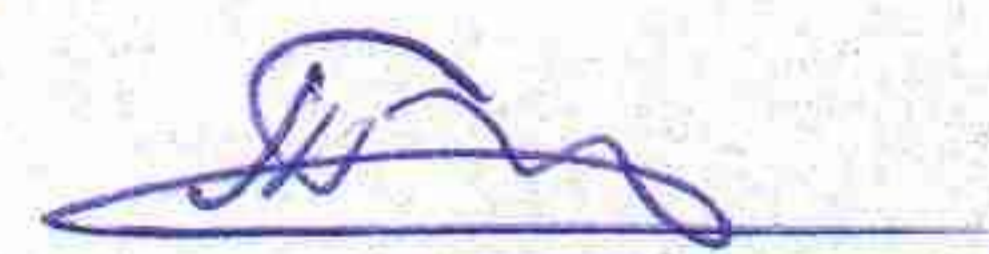
Дисертація є завершеним самостійним дослідженням актуальної теми. Всі основні положення, висновки і рекомендації достатньо обґрунтовані. Кандидатська дисертація «Розвиток нотаріату на Півдні України (1866 – 1917 рр.)» за своїм науково-теоретичним рівнем, актуальністю, новизною вирішених завдань, обґрунтованістю основних положень і висновків повністю відповідає вимогам «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 р. № 567 (зі змінами) щодо кандидатських дисертацій, а її авторка – Наталія Володимирівна Шевченко цілком заслуговує на присудження наукового ступеня кандидата історичних наук зі спеціальності 07.00.01 – історія України.

Офіційний опонент:

кандидат історичних наук,

науковий співробітник Інституту історії України

Національної академії наук України

Т. С. Водотика

Водотика Т.С.
